

Medicinshistoria i Finland – ett fält i förnyring

Medicinshistorien var i Finland länge ett tämligen diskret och smalt fält inom vetenskapshistorien, med en tradition av att läkare själva skrev sin disciplins historia.¹ Sedan ett antal år har flera nya aktörer tillkommit på fältet, framför allt inom en yngre generation av historiker. Inom medicinshistorien kan man i dag schematiskt urskilja åtminstone ett par-tre globala tendenser: den befolknings- och sjukdomshistoriska, med fokus på demografi och epidemier; den vetenskapshistoriska, som koncentrerat sig på läkarutbildningens utveckling, medicinska teorier, behandlingsmetoder och läkarens roll i samhället; den kultur- och socialhistoriskt inspirerade.

Särskilt den sistnämnda har sedan 1980-talets nya historier utvecklats kraftigt. Den kulturhistoriska medicinshistorien som utgått från frågan om vad medicin, läkande och sjukdom egentligen är ur ett filosofiskt, kulturellt och antropologiskt perspektiv, ligger naturligt nära könsens, kroppens, sinnenas och affekternas historia. Detta har lett till att inte bara den akademiska läkarvetenskapens utveckling utan även uppfattningar om sjukdom och hälsa, förhållandet mellan patient och vårdare, läkandets kulturer, folkmedicin och alternativa praktiker fått ökad uppmärksamhet i historisk forskning, liksom även de medicinska professionernas gemenskaper och självuppfattningar. Dessa tendenser har varit särskilt påtagliga inom den forskning som gäller nya

1. Exempel på hur medicinshistorien skrivits av läkare är Otto E. A. Hjelt, *Svenska och finska medicinalverkets historia 1663–1812* (Helsingfors 1891–1893); Ali Krogius, *Kirurgins historia i Finland intill år 1900* (Helsingfors 1938); Arno Forsius, *Ihmisiä lääketieteen historiassa* (Helsinki 2001); Arno Forsius, 'Suomen lääketiedettä ja terveydenhuoltoa 1830-luvulta nykypäivään', *Suomen lääkirilehti* 52 (1997:17), s. 2059–2064; se även Forsius omfattande artikelsamling på hemsidan <http://www.saunalahti.fi/arnoldus/index.html> (hämtad 12.1.2021). Också inom Finlands Medicinshistoriska Sällskap och dess publikationer har de historieintresserade läkarna haft en given plats.

tiden, det vill säga tiden före vad som uppfattats som ”modernitetens” genombrott.² Detta är ingen slump: de ”nya historierna” utvecklades till stor del uttryckligen ur nödvändigheten att förstå äldre tiders kulturer och tankevärldar på deras egna villkor i stället för att granska dem genom modernitetens teleologiska lins. Denna skulle ohjälpligen ha fått dem att te sig underutvecklade och barbariska, inte minst då det gällde sjukvården och de medel som stod denna till buds.

Den nyare kulturhistoriska medicinhistorien, med sina breda och totalhistoriska målsättningar, har i viss mån dragit ifrån den traditionella medicinhistorien. I Finland är denna boskillnad mindre påtaglig än exempelvis i Sverige, eftersom fältet är litet och historieskrivningen överlag kan sägas karakteriseras av en stark pragmatism och ett balanserande förhållningssätt till teoretiska och ideologiska motsättningar.

De övergripande tendenserna kan dock observeras också i Finland. Befolkningshistoria, historiska sjukdomar och epidemier har intresserat såväl historiker som läkare och epidemiologer och har på senare tid företrätts av exempelvis Heikki S. Vuorinen.³ Frågor som gäller demografi och folkhälsa ligger nära ett annat tema, nämligen medicinen och läkarkårens förhållande till staten. Här kommer de reglerande och utbildande institutionernas historia med i bilden. Lärdomshistori-

-
2. Se till exempel François Lebrun, *Se soigner autrefois. Médecins, saints et sorciers aux XVIIe et XVIIIe siècle* (Paris 1983); Roy Porter, *Disease, Medicine and Society in England, 1550–1860* (Basingstoke 1987); Georges Vigarello, *Le propre et le sale. L'hygiène du corps depuis le Moyen Âge* (Paris 1987); Barbara Duden, *Geschichte unter der Haut. Ein Eisenacher Arzt und seine Patientinnen um 1730* (Stuttgart 1987); Mary Lindemann, *Health and Healing in Eighteenth-Century Germany* (Baltimore 1996); Karin Johansson, *Kroppens tunna skal. Sex essäer om kropp, historia och kultur* (Stockholm 1997); Mary Lindemann, *Medicine and Society in Early Modern Europe* (Cambridge 1999); Hilary Marland, *The Art of Midwifery. Early Modern Midwives in Europe* (Abingdon 2005); Sandra Cavallo, *Artisans of the Body in Early Modern Italy. Identities, Families and Masculinities* (Manchester & New York 2007); Jennifer C. Vaught (ed.), *Rhetorics of Bodily Disease and Health in Medieval and Early Modern England* (Abingdon 2010); Wendy D. Churchill, *Female Patients in Early Modern Britain. Gender, Diagnosis, and Treatment* (Farnham 2012).
 3. Heikki S. Vuorinen, *Tauti(n)en historia* (Tampere 2002); Heikki S. Vuorinen, *Tautinen Suomi 1857–1865* (Tampere 2006); Heikki S. Vuorinen, *Taudit, parantajat ja parannettavat. Lääketieteellinen historia* (Tampere 2010); angående demografi, se till exempel Kari Pitkänen, *Väestöntutkimus ja yhteiskunta. Suomalaisen väestöntutkimuksen historia 1700-luvulta noin vuoteen 1950* (Helsinki 1988); Oiva Turpeinen & Väinö Kannisto, *Abridged Life Tables for Finland 1751–1880* (Helsinki 1997); Oiva Turpeinen, *Kainuu nälkämaana. Tutkimus Kainuun väestön vaiheista ja elinkeinojen kehityksestä* (Suomussalmi 2002); Seppo Koskinen et al., *Suomen väestö* (Helsinki 2007).

ker har granskat läkarutbildningen och dess plats inom universitetet. Yngre historiker har också lyft fram de professionella gemenskaper och självuppfattningar som formats av den specialiserade utbildningen.⁴ Förutom läkarkåren har också andra gemenskaper granskats, främst inom den idé- och kulturhistoriskt inspirerade forskningen, där vi inte bara finner arbeten om kurorter och upplevelser av sjuklighet men också forskning om gemenskaper på vårdinstitutioner, sanatorier och mentalsjukhus. Den idé- och kulturhistoriska forskningen har också uppmärksammat vårdkulturernas historia, kroppsuppfattningar, normer och medikalisering, inklusive hälsans och psykiatrins historia.⁵ Även om den nyare medicinshistorien ännu är ett rätt glest befolkat fält i Finland har det alltså under de senaste årtiondena breddats avsevärt, och det har skett både en förnygring inom forskarkåren och en förskjutning i vilka ämnen som uppfattas som relevanta.

Medan tyngdpunkten legat på den nyaste tiden, det vill säga tiden efter 1809, har just den ”nya” medicinshistorien, som fokuserat mycket på kvinnliga kroppar, sjukdomstillstånd och aktörer, varit företrädd bland nya tidens historiker. Till dessa hör exempelvis Kirsi Vainio-Korhonen, som lyft fram barnmorskornas arbete som medicinska yrkespersoner med specialiserad utbildning och hantverksskunnande under det sena 1700-talet, och Marjo Kaartinen, som skrivit om bland annat bröstcancers historia i det tidigmoderna Europa.⁶ Denna nya kulturhistoria har också öppnat nya globalhistoriska perspektiv, med beröringspunkter i exempelvis kolonialhistoria.⁷

-
4. Matti Klinge et al., *Helsingin yliopisto 1640–1990. Ensimmäinen osa. Kuninkaallinen Turun Akatemia 1640–1808* (Helsinki 1987), särskilt bidragen av Anto Leikola; Päiviö Tommila (toim.), *Suomen tieteen historia* (Helsinki 2000–2002); Samu Nyström (toim.), *Vapaus, terveys, toveruus. Lääkärit Suomessa 1910–2010* (Helsinki 2010); Sari Aalto, *Medisiinarit, ammattiin kasvaminen ja hiljainen tieto. Suomalaisen lääkärikoulutuksen murroksen vuodet 1933–1969* (Helsinki 2016).
 5. Se till exempel Petteri Pietikäinen, *Neurosis and Modernity. The Age of Nervousness in Sweden* (Leiden & Boston 2007); Petteri Pietikäinen, *Hulluuden historia* (Helsinki 2013); Heini Hakosalo, *On Speaking Terms. Scientific Boundary Work and the Discovery of Aphasia, 1861–1874* (Oulu 2006); Heini Hakosalo, 'Terveys ja sairaus historiantutkimuksen kohteena', *Historiallinen Aikakauskirja* 112 (2014:1), s. 73–77.
 6. Kirsi Vainio-Korhonen, *Ujostelemattomat. Kättilöt, synnytykset ja arjen historia* (Helsinki 2012), svensk översättning, *De frimodiga. Barnmorskor, födande och kroppslighet på 1700-talet* (Helsingfors 2016); Marjo Kaartinen, *Breast Cancer in the Eighteenth Century* (London 2013).
 7. Se till exempel Markku Hokkanen & Kalle Kananoja (toim.), *Kiistellyt tiet terveyteen. Parantamisen monimuotoisuus globaalihistoriassa* (Helsinki 2017).

Den mer lärdomshistoriskt inriktade medicinhistoriska forskningen, som intresserar sig för i första hand de akademiskt utbildade läkarna och de vetenskapliga teorier och självuppfattningar som styrde deras yrkesutövning, har dock även i Finland starkt betonat perioden efter 1800-talets mitt. Nya tidens medicinhistoria har legat i skuggan av vad man skulle kunna kalla en ”modernistisk” medicinhistoria. Denna har gärna fokuserat på tiden då mikroberna upptäcktes och principerna för smittspridning klarnade, samtidigt som principerna och medlen utvecklades för antiseptik, narkos och effektivare smärtlindring och kirurgin därmed kunde göra stora framsteg.⁸

Detta leder inte nödvändigtvis till att tiden före Pasteur och Lister betraktas – och döms – ur ett modernt perspektiv som fången i stereotypiska humoralpatologiska föreställningsvärldar. Dock innebär det att nya tidens medicinhistoria ännu är förhållandevis outforskad på det regionala och lokala planet, åtminstone av historiker med lite andra ambitioner än de lärda läkare som under tidigare årtionden bidragit till kunskapen om medicinens utövande i Finland under 1600- och 1700-talet.⁹ Det är denna kunskapslucka som detta temanummer vill bidra till att fylla. För att uppnå bättre synergi har vi medvetet valt att fokusera på en relativt kort period av ungefär ett och ett halvt sekel, från början av 1700-talet till mitten av 1800-talet.

Vad var då utövandet av medicin på 1700- och 1800-talet? Var det en gammalmodig kontinuitet av den traditionella, hippokratiska och galeniska medicinen, med sin humoralpatologi, klimatmedicin och därmed förknippade terapier? Eller var det något betydligt mer nyanserat? I vilken mån etablerades förutsättningar för det sena 1800-talets medicinvetenskapliga genombrott och snabba framsteg redan under det föregående seklet?

Ett gemensamt spår för uppsatserna i detta nummer har varit frågan om läkarkårens tidiga professionalisering och allt vad den innebar. Professionaliseringen kopplas ofta ihop med det sena 1800-talets

8. Detta återspeglas i översiktsverk som *Suomen tieteen historia*, redigerad av Päiviö Tommila och utgiven 2000–2002, som för medicinvetenskapernas del tydligt lägger fokus på tiden efter 1800-talets mitt.

9. Flertaliga exempel på denna tradition bland läkare och naturvetare finns i tidskriften *Hippokrates*, utgiven av Finlands Medicinhistoriska Sällskap, med sakkunniga och djuplodande artiklar av bland andra J. E. Railo, Arno Forsius, Hindrik Strandberg och Anto Leikola. Särskilt fram till 2010-talets början var tidskriften starkt dominerad av läkarna.

moderniseringsprocesser, varför den även varit ett centralt tema inom den vetenskaps- och socialhistoriskt inriktade medicinshistorien. För akademiskt utbildade praktiker som läkare och i ännu högre grad jurister finns det dock goda skäl att hävda att professionaliseringen skedde betydligt tidigare, varför frågor som gäller läkarnas vetenskapliga självbilder, yrkesidentitet, utbildning och roller i samhället är särskilt intressanta i detta sammanhang. Denna tidiga professionalisering hänger samman med den ökade roll som läkarna tillskrevs i upplysningstidens samhälle samt med det uppsving som de tillämpade naturvetenskaperna fick under 1700-talet, inte minst i frihetstidens Sverige och särskilt i Uppsala. Detta bidrog i sin tur också till medicinens ökade samhälleliga relevans för frågor som gällde befolkningstillväxt, klimat och förebyggande hälsovård. I 1700-talets och det tidiga 1800-talets samhälle framstår läkaren i hög grad som en av ”upplysningens” aktörer, inte bara som förmedlare av kunskap och vetenskaplig information, utan också som filosofisk medlare mellan olika världsbilder, mellan den fysiska och den metafysiska.

I detta nummer ingår fyra uppsatser, som belyser läkarnas arbete mellan början av 1700-talet och mitten av 1800-talet. I sitt bidrag om Peter Elfvingss dissertationer granskar Katariina Lehto hur den akademiska eklekticismen på ett konkret sätt tillät medicinare att integrera nya naturfilosofiska idéer i sina skrifter. Uppsatsen påvisar också hur en ökad empiri och sökandet efter orsakssamband påverkade det medicinska tänkandet under tidigt 1700-tal. Elina Maaniitty undersöker i sin tur medicinens plats i samhället. I sin uppsats skildrar hon hur befolknings- och folkhälsofrågor under 1700-talet i allt högre grad formade läkarnas yrkesroll. Till denna hörde i högsta grad bekämpningen av allmänfarliga sjukdomar, inte minst smittkoppor. Koppymningen mobiliserade också andra medicinska yrkesgrupper än läkarna, bland dessa de utbildade kirurgerna, vars professionalisering och akademisering i slutet av 1700-talet och början av 1800-talet behandlas i Charlotta Wolffs uppsats. En annan mycket central grupp av medicinska aktörer och administratörer var provinsialläkarna, vars årsrapporter från slutet av 1760-talet till mitten av 1850-talet granskas av Saara-Maija Kontturi. Hon undersöker särskilt hur provinsialläkarna beskrev botande och tillfrisknande och hurdana uppfattningar om den egna yrkeskompetensen detta återspeglar. Detta återknyter till frågan om läkandets syften och läkarnas självförståelse i en tid som ännu dominerades av traditionella

humoralpatologiska uppfattningar om kropp och sjukdom. Detta är också en historia om män som utövade en auktoritet som tillföll dem genom sakkunnighet och ämbete, vilket det finns skäl att minnas då man granskar källorna.

Att temanumret uppstått som ett spontant samarbete mellan forskare som funnit varandra genom sina forskningsintressen och ämnen snarare än via en specifik agenda är kanske också symptomatiskt för den pragmatism som kännetecknar den medicinhistoriska forskningen i Finland. Av en slump sammanföll arbetet med en pandemi som väckt ytterligare intresse för medicinska ämnen bland historiker. Gemensamt för uppsatserna här är aktörsperspektivet samt att vi fokuserar på de medicinvetenskapliga yrkesutövarnas självförståelse, existensvillkor och roller som upplysta folkhälsoaktörer. Samtliga uppsatser är skrivna av historiker, av vilka tre inom en överskådlig framtid kommer att lägga fram sina doktorsavhandlingar för offentlig granskning. Detta torde vara ett tecken på den förnyelse som det medicinhistoriska fältet som bäst genomgår.

Charlotta Wolff